

تاریخ دریافت: ۹۰/۳/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۰/۵/۸

نگرشی بر اندیشه‌های فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی حضرت علی علیه السلام

فریدون عبدی^۱

چکیده

این مقاله با هدف آشنایی هرچه بیشتر با اندیشه‌های فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی حضرت علی علیه السلام و تعقل و تفکر در آن، بسط، گسترش و نشر معارف، اندیشه‌ها، افکار و دیدگاه نظامی آن حضرت و همچنین بهره‌گیری از اندیشه‌ها و افکار ناب آن اسوه کامل، صورت گرفته است که از نظر هدف کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، توصیفی است و برای گردآوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است.

در این راستا محقق پس از نگاهی گذرا به کارنامه نظامی حضرت علی علیه السلام به بیان گوشه‌ای از اندیشه‌های فرماندهی، مدیریت و رهبری نظامی آن حضرت با تمرکز بر مواردی همچون: اقامه حق به‌عنوان هدف جنگ و جهاد، حفظ اسرار نظامی، بصیرت، شهید و شهادت، دشمن‌شناسی، اطاعت از فرماندهی، رعایت نظم و انضباط، تحقق و استقرار عدالت، ظلم ستیزی و ویژگیهای فرمانده پُرداخته است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که شناخت و درک صحیح اندیشه‌های فرماندهی، مدیریت و رهبری نظامی حضرت علی علیه السلام، حائز اهمیت فراوان بوده و ضمن تحکیم

۱. کارشناس ارشد مدیریت مراکز اطلاع رسانی و عضو هیئت علمی دانشگاه افسری امام علی علیه السلام

و توسعه قدرت و اقتدار نظامی نیروهای مسلح، باعث افزایش روحیه خودباوری در آنها می‌گردد و نقش اساسی در هوشیاری، بیداری، بصیرت و مقاومت آحاد نیروهای مسلح و پیروان آن حضرت، در برابر نفس شیطانی، دشمنان داخلی و خارجی و سلطه‌طلبان و متجاوزان دارد.

کلید واژه‌ها :

اندیشه، دفاع، امنیت، فرماندهی، مدیریت، رهبری نظامی، حضرت علی (ع)

۱- تعاریف

اندیشه فرآیندی است که عقل، ابزار محوری آن است و اندیشه‌ورزی حرکت ذهنی و مرور معلومات و دانش برای دستیابی به مجهولات و روشنایی بخشیدن به آنهاست تا بتوان گام‌های استوار و بلندی به سوی تکامل و تعالی فردی و جمعی برداشت (رشید زاده، ۱۳۸۹: ۳).

فرماندهی اختیاری است که یک فرد در خدمت به سبب شغل یا درجه و مسئولیتی که دارد در راستای انجام مأموریت محوله به کار می‌برد (آئین نامه انضباطی نیروهای مسلح: ۱۳۶۹).

مدیریت به معنای فراگرد به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی بر مبنای یک نظام ارزشی پذیرفته شده است که از طریق برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل عملیات برای دستیابی به اهداف تعیین شده صورت می‌گیرد (رضائیان، ۱۳۸۷: ۱۰).

رهبری یعنی اقدام برای ترغیب دیگران به تلاش مشتاقانه برای نیل به اهداف معین (کیت دیوس به نقل از آقامحمدی، ۱۳۸۹: ۴). رهبری شامل فرآیند نفوذ است؛ به عبارت دیگر رهبری توانایی نفوذ در دیگران برای رسیدن به اهداف است و رهبری نظامی در جامعه ما بر جلب اطاعت از روی میل، اعتماد، اعتقاد و احترام متقابل استوار است (اسدی، ۱۳۸۶: ۱۶).

اندیشه فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی را می‌توان مجموعه‌ای از ایدئولوژی‌ها، نظریه‌ها و فلسفه نظامی دانست که مبنای گفتار، رفتار، تفکر، تعقل، تصمیم‌گیری و عملکرد، فرماندهان در حوزه جنگ و دفاع قرار می‌گیرد و می‌توان دکترین، استراتژی و تاکتیک‌های نظامی را استخراج نمود. اندیشه فرماندهی، مدیریت و رهبری نظامی حضرت علی علیه السلام برگرفته تعالیم پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و آموزه‌های قرآن کریم و همچنین حاصل تفکرات، بینش‌ها و کوشش‌های آن حضرت در دفاع از اسلام و ارزش‌های اسلامی و استقرار حکومت عدل اسلامی است، که در این نوشتار به آن پرداخته می‌شود.

۲- بیان مسئله:

از مهم‌ترین وجوه تمایز سازمانهای موفق و ناموفق در فرماندهی، مدیریت و رهبری اثربخش است. سازمانها به‌طور مستمر در جستجوی فرماندهان، مدیران و رهبران اثربخشی هستند که از اندیشه‌های والای انسانی برخوردار باشند. زیرا در عصر تهاجم فرهنگی و رسانه‌ای، افکار و اندیشه مدیران، فرماندهان و رهبران مورد توجه دشمنان قرار گرفته و سعی در جایگزین کردن افکار و اندیشه‌های غلط و مادی به‌جای اندیشه‌های والای انسانی دارند و با حملات پنهان و آشکار خود درصدد ایجاد مانع برای تجلی علوم حقیقی، درک صحیح اندیشه‌ها، به تعبیر دیگر، تبیین نظریه‌های بنیادین و اندیشه‌هایی والا که ریشه در سعادت دنیوی و اخروی انسان دارد از ضروریات است. بنابراین اندیشه‌شناسی و درک صحیح اندیشه فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی حضرت علی علیه السلام جزو اولویتهای اساسی در فرماندهی نیروهای مسلح محسوب می‌شود. نشر، اشاعه و سخن گفتن از افکار و اندیشه نظامی امام علی علیه السلام در افزایش سطح ایمان و آگاهی، بصیرت و دشمن‌شناسی آحاد کارکنان نیروهای مسلح نقش اساسی داشته و باعث تحکیم و توسعه و اقتدار نظامی و استقامت در دفاع از ارزش‌های اصیل اسلامی می‌گردد و به عنوان

یک نیاز مبرم پژوهشی و تحقیقاتی همواره مد نظر فرماندهان و صاحب‌نظران عرصه دفاع قرار دارد. لذا با مد نظر قرار دادن موارد فوق و اهمیت درک، تبعیت و عمل به نظرات، افکار و اندیشه نظامی آن اسوه کامل، محقق موضوع تحقیق خود تحت عنوان «نگرشی بر اندیشه‌های فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی حضرت علی (ع)» قرار داده است.

۳- حضرت علی (ع) الگوی فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی

امام علی (ع) به عنوان اولین مسلمان و جهادگری پرتلاش، که از اوایل جوانی تا سنین آخر عمر شریف خود به عنوان مجاهدی راست قامت و شجاع در صحنه‌های پیکار و دفاع از اسلام حضور داشته و در زمینه هدف‌های والای جهاد و راه‌های مشروع و معقول، وصول به آن هدفها، تفکراتی ناب را با استناد به منبع عظیم وحی ارائه داده است، همچنین به‌عنوان الگوی کامل و عملی و مصداق بارز «مجاهد فی سبیل الله» تصویری زیبا، قابل درک و عملی به نیروهای مسلح عرضه می‌دارد.

فرماندهی معظم کل قوا، از افسران، فرماندهان، مدیران و سایر اعضای نیروهای مسلح می‌خواهد که به امام علی (ع) به عنوان یک الگوی کامل اقتدا کنند و در این رابطه می‌فرماید: «وجود امیرالمؤمنین به‌عنوان یک رئیس، یک فرمانده، یک مسئول، مظهر پاکی و شفافیت و صداقت بود. او آسودگی را به خودش راه نداد، نسبت به زیردستان تفرعن نفروخت، خود را همه‌جا بنده خدا و خدمت‌گزار مردم دانست و مخلصانه، بدون چشم‌داشت به دنیا- کار کرد. این می‌تواند در رفتار ما و رفتار هرکسی که در هر مجموعه‌ای مسئول است، به‌عنوان رفتار علوی خود را نشان دهد. یک پایه اقتدار ملی، در نیروهای مسلح است، اقتدار ملی یعنی اقتدار ملت. اقتدار ملت در عملکرد مسئولان یک کشور خود را نشان می‌دهد (نرم افزار ولایت، ۱۳۸۰: ۱۲).

حضرت علی (ع) همچنان که در عمل، مرد جنگ، فرمانده و افسری فداکار

و رزمنده‌ای جان بر کف بود، در ارائه تئوری‌ها و تاکتیک‌های نظامی هم اندیشه‌ای والا داشت. با تأمل در کتاب نهج‌البلاغه و سایر متونی که سخنان و مکتوبات آن حضرت را ثبت و ضبط کرده‌اند، می‌توان به گوشه‌هایی از تفکرات، اندیشه‌ها و دکترین نظامی آن بزرگوار پی برد (فرامرزی، ۱۳۸۰: ۹۱).

۴- عملکرد و کارنامه نظامی حضرت علی علیه السلام

الف) کارنامه نظامی حضرت علی علیه السلام در دوران پیامبر: با نگاهی گذرا به تاریخ جنگ‌های صدر اسلام، به روشنی درمی‌یابیم که حضرت علی علیه السلام در همه آنها نقشی کلیدی داشته است و همه به این حقیقت اذعان دارند که پیروزی مسلمانان در جنگ‌ها بعد از وجود رسول خدا صلی الله علیه و آله، مرهون تلاش‌ها، مجاهدت‌ها و شجاعت‌های علی علیه السلام بوده است. در دوران حیات پربار پیامبر اکرم، ۲۶ غزوه و ۴۸ یا به روایتی ۶۶ سربیه و مأموریت جنگی رخ داده است. همه مورخان، اعم از شیعه و سنی، بر این نکته اجماع دارند که امام علی علیه السلام در تمامی جنگ‌ها، به‌جز جنگ تبوک (که ایشان بنا به دستور پیامبر در مدینه ماند) حضور داشته است. منابع تاریخی نیز مملو از توصیف دلاوری‌ها، شجاعت‌ها و شهامت‌های ایشان در میادین نبرد است. امام با انبوهی از تجربه و توان فوق‌العاده نظامی، در جنگ‌های یازده ساله عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله به‌عنوان دومین شخصیت نظامی و پرچم‌دار مسلمین ایفای نقش کرد.

حضرت علی علیه السلام، برخلاف اغلب فرماندهان، مردی نبود که در هنگامه نبرد گوشه‌ای امن را برگزیند و تنها دستور بدهد و نظارت کند. بلکه او خود در همه نبردها جلودار سپاه بود، مهم‌تر اینکه در سخت‌ترین و مشکل‌ترین مبادی نبرد حضور مؤثر داشت. او از جوانی شمشیر به‌دست گرفته و در جنگ‌های بسیار شمشیر علی در هنگامه جنگ زبانه می‌کشید و سپاه دشمن را از هم می‌شکافت.

ب) کارنامه نظامی حضرت علی علیه السلام در دوران خلافت و رهبری

مسلمین: امام علی علیه السلام، در اواخر ماه ذیحجه سال ۳۵ هجری بعد از قتل عثمان توسط مردم به خلافت برگزیده شد. وی ابتدا خلافت را نپذیرفت اما اصرار و هجوم مردم او را ناگزیر کرد، علی رغم میل باطنی، پذیرای خلافت شود. هنگامی که حضرت علی علیه السلام زمام امور را به دست گرفت، ۲۵ سال از رحلت پیامبر اکرم می گذشت. در طول این مدت به نسبت طولانی، تحولات زیادی در جامعه اسلامی ایجاد شده بود و بسیاری از سنتهای جاهلی که در زمان رسول خدا ﷺ از بین رفته بود، دوباره سر برآورده و خودنمایی می کرد. این تحولات ارتجاعی در ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، معضلات بالفعل و بالقوه حکومت نوپای امام علی علیه السلام بود که آن حضرت با برنامه انقلابی خود، که همانا زنده کردن سیره رسول خدا ﷺ بود، وارد میدان شد (فرامرزی، ۱۳۸۰: ۱۶۰).

۵- سیری اجمالی بر گوشه‌هایی از اندیشه فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی حضرت علی علیه السلام:

با تامل در نهج البلاغه می توان به بخشی از تفکرات و اندیشه فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی آن امام علی علیه السلام پی برد. امیرالمؤمنین علی علیه السلام به عنوان، الگوی کامل، در گفتار و کردار خود به موضوع استراتژیک جهاد و مسائل مربوط به آن پرداخته است و در بحث نظری راجع به جهاد، دیدگاه‌های اسلام را به نحوی زیبا و در عین حال قوی و مستدل تبیین نموده است و در زمینه هدف‌های والای جهاد و راه‌های مشروع و معقول، وصول به آن هدفها، تفکرات نابي را با استناد به منبع عظیم وحی ارائه داده است (فرامرزی، ۱۳۸۰: ۱۳). حضرت علی علیه السلام به طور کلی از جنگ امتناع ورزیده و در مکتوباتی که به لشگریانش پیش از آغاز جنگ صفین می نویسد، به این موضوع اشاره کرده و می فرماید:

«با دشمن جنگ را آغاز نکنید تا آنها شروع کنند زیرا بحمدالله حجت با

شماست و آغازگر جنگ نبودنتان تا آن که دشمن به سوی شما آید، حجت دیگری بر حقانیت شما خواهد بود اگر به اذن خدا شکست خوردند و گریختند، آن کس را که پشت کرده نکشید و آن کس را که قدرت دفاع ندارد آسیب نرسانید و مجروحان را به قتل نرسانید» (نهج البلاغه، نامه ۱۴: ۴۹۵).

پس طبق آموزه‌های نهج البلاغه جنگ و جهاد جنبه دفاعی دارد (رسولی، ۱۳۸۹: ۱۱۸). بنابراین در سیره و عملکرد حضرت علی علیه السلام، که منطبق با معارف اسلامی است؛ جنگ هدف نیست، بلکه وسیله‌ای برای تحقق اهداف انسانی و الهی مانند عدالت، دفاع از آزادی، رهایی مظلومان، دفاع از شرف و آبرو و ... است. در اینجا تنها به بخشی از ارزش‌ها که در افکار و اندیشه‌های فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی آن حضرت مورد عنایت قرار گرفته‌اند، اشاره می‌شود:

الف) اقامه حق به‌عنوان هدف جنگ و جهاد: قرآن کریم حق را امر الهی می‌داند (انعام: ۷۵)؛ و تبعیت از باطل را ویژگی کافران برمی‌شمرد (محمد: ۳). در اندیشه نظامی حضرت علی علیه السلام که مبتنی بر تعالیم دین مبین اسلام است اقامه حق به‌عنوان هدف جنگ و جهاد مطرح است. امام علی علیه السلام در جریان سرکوبی پیمان‌شکنان، جبهه آنان را ادامه جبهه شرک می‌خواند و جبهه خود را تداوم جبهه پیامبر صلی الله علیه و آله معرفی می‌نماید و هدف جهاد خود را نشان دادن چهره حق از درون باطل عنوان می‌کند (فرامرزی، ۱۳۸۰: ۲۱). از سویی دیگر ایشان فلسفه حکومت و زمامداری را در اقامه حق و نفی باطل می‌دانند و بر ضرورت حق‌گرایی تأکید می‌نمایند (نهج البلاغه، نامه ۶۶: ۶۰۷). در این منش، حق، مهم‌ترین و با ارزش‌ترین نیاز و حیثیت حیات بشر محسوب می‌گردد و پاسداری عاشقانه از حق و حق‌مداری بر هر امر دیگری مقدم است و هدف وسیله را توجیه نمی‌کند (رشید زاده، ۱۳۸۷: ۱۰۹).

ب) حفظ اسرار نظامی: اندیشه نظامی حضرت علی علیه السلام به حفظ اسرار نظامی توجه داشته، در عمل و بیان اجرا کرده و به یارانش تعلیم می‌دهد.

امام علیه السلام در این رابطه می فرماید:

«آگاه باشید، حق شما بر من این است که جز اسرار جنگی، هیچ سری را از شما پنهان نسازم و در اموری که پیش می آید جز حکم الهی کاری بدون مشورت شما انجام ندهم».

چنانچه اسرار جنگی برای همه فاش شود، قطعاً دشمن هم از آن مطلع می گردد و آمادگی لازم را پیدا کرده، و به راحتی می تواند هرگونه حرکتی را در نطفه خفه نماید. با تمرکز نیرو و سازماندهی، جلوی هر نوع پیشرفت و موفقیت را می گیرد. به خصوص در جنگهای پارتیزانی و چریکی که شرط موفقیت مخفی بودن آن است و بنای هر اقدامی به این شیوه با غافل کردن دشمن ممکن است (فرامرزی، ۱۳۸۰: ۱۱۰).

ج) ضرورت برخورداری از بصیرت: بصیرت در معنای نیروی تشخیص حق از باطل (انفال: ۲۹) و نور حرکت در مسیر مستقیم است (حدید: ۲۸). بصیرت «قطب نما و نورافکن است. در یک فضای تاریک، بصیرت روشنگر است. بصیرت راه را به ما نشان می دهد» (نرم افزار ولایت، ۱۳۸۹: ۲۰۴). در اندیشه نظامی حضرت علی علیه السلام داشتن بصیرت از ضرورت های مورد نیاز نیروهای مسلح است که نظامیان موظفاند در کسب آن کوشا باشند. امام علی علیه السلام در خصوص ویژگیهای نظامیان دوران پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

« حَمَلُوا بَصَائِرَهُمْ عَلَى أَسْيَافِهِمْ؛

از روی بصیرت شمشیر زدند؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۵۰»

یعنی بصیرت و بینش سیاسی را بر شمشیرهایشان حمل می کنند. به عبارتی دقیق تر یاران پیامبر می دانستند که دشمن کیست؟ تهدید چیست؟ و اولویت ها کدام اند؟ (رشیدزاده، ۱۳۸۷: ۳۱). به هر حال در اندیشه و افکار حضرت علی علیه السلام امور زیادی موجب فزونی بصیرت انسان می شود از جمله:

- شناخت امامت و ولایت زمانه: حضرت علی علیه السلام در این باره طی سخنانی خطاب به دوتن از یاران خود فرمود: هیچ کس از

شیعیان به بصیرت نمی‌رسند، مگر اینکه با شناخت من به نورانیت برسند پس هنگامی که مرا به این مقام شناختند به‌طور تمام و کمال بصیرت یافته‌اند (بحارالانوار ج ۲۶: ۷).

- آینده‌نگری و تدبیر در مسائل و جریانات: حضرت علی علیه السلام فرمود: من استقبال الامور ابصر، هر که پیش آمدها را پیش بینی کند بینا شود؛ غررالحکم و دررالکلم: ۵۷.
- عبرت گرفتن از مسائل گوناگون: حضرت علی علیه السلام در این خصوص فرمود: فی کل اعتبار استبصار یعنی در هر عبرت گرفتنی بصیرتی است، و در بیان دیگری این امر را منوط به دوام عبرت گرفتن دانسته‌اند و بیان داشته‌اند: دوام الاعتبار یودی الی الاستبصار (غررالحکم و دررالکلم: ۴۷۲).
- ذکر و یاد الهی، حضرت علی علیه السلام فرمود: من ذکرالله استبصر، یعنی هر که یاد خدا کند بصیرت یابد (غررالحکم و دررالکلم: ۱۸۹).
- داشتن فکر و اندیشه: حضرت علی در این باره می‌فرماید: آن که از افکار و آرای گوناگون استقبال کند، صحیح را از خطا خوب بشناسد (نهج‌البلاغه، حکمت ۱۷۳: ۶۶۷).

د) شهید و شهادت: در اندیشه نظامی حضرت علی علیه السلام و در بیان و قلم آن حضرت واژه شهید و شهادت جایگاه ویژه دارد. اگر کسی با روح و منطق امیرالمؤمنین علیه السلام آشنا باشد و سیری اجمالی در نهج البلاغه نماید، درمی‌یابد که هاله‌ای از نور و صفا کلمه مقدس شهادت را فرا گرفته و در دیدگاه امام علیه السلام با نوعی عظمت و احترام به آن نگاه شده است. امیرالمؤمنین علیه السلام در موارد متعدد تصریح دارد اگر کسی به انگیزه برقراری ارزش‌های واقعی بشری در راه هدف‌های عالی اسلامی کشته شود به یکی از درجات عالی و رفیعی که در

مسیر کمال برای انسان متصور است، نائل شود. لذا می‌بینیم زندگی او مملو از عشق به شهادت است و با امید شهادت زندگی می‌کرد (فرامرزی، ۱۳۸۰: ۱۳۲).

ه) دشمن‌شناسی: در اندیشه فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی حضرت علی (ع) که برگرفته از اسلام ناب و افکار پیامبر اکرم است، شناخت دشمن یکی از نشانه‌های خردورزی محسوب می‌گردد (بحارالانوار ج ۷۷: ۱۷۹). آگاهی و شناختی که امیر (ع) در نهج‌البلاغه پرده از آن برداشته و چهره دشمن منافق را به تصویر می‌کشد، این شناخت است که دشمن قسمتی از حق و قسمتی از باطل را می‌گیرد و به هم می‌آمیزد (نهج‌البلاغه خطبه ۵۰: ۱۰۳).

بنابراین مرز میان حق و باطل مخدوش، و تشخیص حق مشکل می‌گردد. خردمند کسی است که در چنین شرایطی بتواند حق را تشخیص دهد.

و) اطاعت از فرماندهی، رعایت نظم و انضباط: اطاعت از فرماندهی به‌عنوان مهم‌ترین وظیفه یک مجموعه نظامی است. در فقدان آن، نه تنها هیچ موفقیتی حاصل نمی‌شود، بلکه نتایج زیان‌بار و غیر قابل جبرانی نیز به‌وجود خواهد آورد. حضرت علی (ع) در هنگام معرفی مالک‌اشتر به‌عنوان فرمانده می‌فرماید: «مالک اشتر پسر حارث را بر شما و سپاهسانی که تحت امر شما هستند، فرماندهی دادم. گفته او را بشنوید و از فرمان او اطاعت کنید، او را چونان زره و سپر نگهبان خود برگزینید» (نهج‌البلاغه، نامه ۱۳: ۴۹۳).

همچنین رعایت نظم، انضباط و سلسله مراتب که مصداق بارز اطاعت از فرماندهی است، از چنان اهمیتی برخوردار است که حضرت علی (ع) در وصیت به امام حسن و امام حسین علیهم‌السلام می‌فرماید: «من شما و تمام فرزندان و خاندانم و کسانی را که این وصیت‌نامه‌ام به آنها می‌رسد به تقوی و ترس از خداوند و نظم امور خود، سفارش می‌کنم» (فرامرزی، ۱۳۸۰: ۶۵).

ز) **تحقق و استقرار عدالت:** در اندیشه حضرت علی علیه السلام «عدل، رستگاری و کرامت، برترین فضایل، بهترین خصلت و بالاترین موهبت الهی است (عبدالکریم بن محمد، ۱۳۷۱: ۹۷) و «عدل فضیلت سلطان، سپر و نگهدارنده دولت‌ها، مایه اصلاح رعیت و باعث افزایش برکات، مایه حیات آدمی و حیات احکام و مأنوس خلایق است» (محمدی ری شهری: ۱۱۰). بر این اساس فرماندهی که جزیی از حکومت است، مشروط به «عدالت‌گستری» است و نظام آمریت مبتنی بر «عدل» قرار دارد و ملاک فرماندهی و قوی‌ترین بنیان برای فرماندهی عدل است. بنیانی که «قوام عالم بر آن مبتنی است» (رشیدزاده، ۱۳۸۷: ۱۲۰). لذا حضرت خطاب به یکی از والیان خود می‌فرماید: «عدالت را بگستران و از ستمکاری پرهیز کن، که ستم رعیت را به آوارگی کشاند و بیدادگری به مبارزه و شمشیر می‌انجامد (نهج البلاغه حکمت ۴۷۶: ۴۷۳).

ه) **ظلم‌ستیزی و مقابله با ظلم و ظالم:** بنابر نصّ قرآن کریم، کلید اصلی تأمین امنیت در مکتب اسلام مبارزه همه‌جانبه با ظلم است (انعام: ۸۲). در منش علوی، ضمن مدح فرمانده عادل و دادگستر، بر فضیلت و ضرورت مقابله با ظلم و ظالم تأکید می‌گردد و بی‌توجهی به این ضرورت حیاتی، مایه خودکم‌بینی، بلاهت و کم‌اندیشی و رنج و شکست می‌گردد (رشیدزاده، ۱۳۸۷: ۱۲۸). امام علی در این خصوص می‌فرماید خدای رحمت کند آن کس را که حقی را ببیند و یاریش رساند؛ یا ستمی را مشاهده کرده و با آن بستیزد و حق را یاری داده تا به صاحبش بازگرداند (نهج البلاغه خطبه ۲۰۵: ۴۲۹). امام علی علیه السلام با صراحت از مؤمنین می‌خواهد که در مقابل تعدی و تجاوز بی‌تفاوت نبوده و با قلب و زبان و حتی شمشیر با آن مخالفت نمایند و از آن بی‌بزاری جویند و چنین عملی را مایه هدایت و یقین قلبی می‌داند و می‌فرماید:

۱. الْعَدْلُ فَضْلَةُ السُّلْطَانِ الْعَدْلُ جُنَّةُ الدُّوَلِ الْعَدْلُ يَصْلُحُ الرِّعْيَةَ الْعَدْلُ مَأْلُوفُ الْعَدْلُ تَحْكُمُ الْعَدْلُ نِظَامُ الْأَمْرِ بِالْعَدْلِ تَتَضَاعَفُ الْبَرَكَاتُ الْعَدْلُ حَيَاةُ الْعَدْلُ حَيَاةُ الْأَحْكَامِ مَلَكَ السِّيَاسَةِ الْعَدْلُ الْعَدْلُ قَوِي لَسِ الْعَدْلُ لَسَلَسٌ بِقَوَامِ الْعَالَمِ

هان ای مؤمنان! هر آن کس تعدی و تجاوزات را ببیند، و عمل خلافی را که بدان دعوت می‌شود مشاهده کند و سپس با قلب خویش از آن برائت جوید، به تحقیق به سلامت رسته و از مجازات رهیده است؛ و هر آن کس با زبان به مخالفت پردازد، مأجور بوده و این از اولی برتر است؛ و هر که با شمشیر به مخالفت برخیزد، تا کلمه خداوند برافراشته گردد و همه ستمکاران پست شوند، همانا چنین کسی راه هدایت را به درستی یافته و در این راه استقامت ورزیده و قلب خویش را با نور یقین فروزان ساخته است» (نهج البلاغه، حکمت ۳۷۳: ۷۱۹).

۶- مشخصات فرمانده و مدیر و رهبری نظامی از دیدگاه حضرت علی (ع):

در اینجا به قسمتی از فرامین امام علی (ع) به مالک اشتر در خصوص ویژگی‌های یک افسر که دربرگیرنده ارزش‌های معتبر در فرماندهی، مدیریت و رهبری نظامی است اشاره می‌شود.

الف- «قَوْلٌ مِنْ جُنُودِكَ أَنْصَحَهُمْ فِي نَفْسِكَ لِلَّهِ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِأَمَامِكَ» از همه آنها نزد تو نسبت به خداوند و پیامبر و امام دلسوزتر و خیرخواه‌تر؛

ب- « وَ أَنْقَاهُمْ جَنِيًّا » از همه آنها پاکدامن‌تر؛

پ- « وَ أَفْضَلَهُمْ حِلْمًا » از همه عاقل‌تر و هوشیارتر؛

ت- « مِمَّنْ يَبْطِئُ عَنِ الْغَضَبِ » از کسانی باشد که دیر به خشم می‌آیند؛

ث- « وَ يَسْتَرِيحُ إِلَى الْعُذْرِ » عذر را می‌پذیرند؛

ج- « وَ يَزَافُ بِالضُّعْفَاءِ » از آنها که نسبت به مستضعفان رئوف و مهربانند؛

چ- « وَ يَنْبُو عَلَى الْأَقْوِيَاءِ » در مقابل زورمندان و مستکبران قوی و انعطاف

ناپذیرند؛

ح- « وَ مِمَّنْ لَا يُبِيرُهُ الْعُنْفُ » و از کسانی که حوادث سخت آنها را از جا به

در نمی‌برد.

خ - « وَ لَا يَفْعُدُ بِهِ الضَّعْفُ » و هرگونه ضعف و زبونی آنها را به زانو در نمی‌آورد؛

د - « ثُمَّ الصَّقُّ بِذَوِي الْمُرُوءَاتِ وَ الْأَحْسَابِ وَ أَهْلِ الْبُيُوتَاتِ الصَّالِحَةِ وَ السَّوَابِقِ الْحَسَنَةِ ثُمَّ أَهْلَ النَّجْدَةِ وَ الشَّجَاعَةِ وَ السَّخَاءِ وَ السَّمَاخَةِ »؛ به سراغ کسانی رو که از خانواده‌های اصیل، نجیب، باشخصیت، صالح، خوش سابقه، باشهامت، شجاع و سخاوتمند هستند (نهج البلاغه، نامه ۵۳: ۵۶۵).

۷- نتیجه‌گیری :

آنچه مسلم است تبیین، اشاعه، شناخت و درک صحیح اندیشه فرماندهی، مدیریتی و رهبری نظامی حضرت علی علیه السلام دارای اهمیت فراوان بوده و ضمن تحکیم و توسعه قدرت و اقتدار نظامی نیروهای مسلح، باعث افزایش روحیه خودباوری در آنها می‌گردد و نقش اساسی در هوشیاری، بیداری، بصیرت و مقاومت آحاد نیروهای مسلح و پیروان آن حضرت، در برابر نفس شیطانی، دشمنان داخلی و خارجی و سلطه‌طلبان و متجاوزان دارد.

به هر حال مطالعه، تعمق، تفکر در اندیشه، عقیده و بینش نظامی حضرت علی علیه السلام که الگو و حجتی قاطع از فرماندهی است، بسیار ارزشمند و زیبا بوده و از اهمیت فراوانی برخوردار است و بازخوانی و پرداختن به آن می‌تواند برای آحاد نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه برای صاحبان اندیشه، استراتژیست‌ها، اساتید دانشگاه‌های نظامی، فرماندهان عالی‌رتبه و تصمیم‌سازان، حوزه دفاع، آموزنده و عامل اساسی در افزایش اقتدار نظامی است و باعث می‌شود که در تدوین و اجرای دکترین و استراتژی دفاعی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ارزشهای الهی و انسانی همچون؛ ایمان، تقوا، جهاد، ایثار، شجاعت، تلاش مستمر، استقامت، مجاهدت، آزادی‌خواهی و تکریم به انسان نهادینه شود و در واقع همه کارهای خوب مصداق پیدا کند و تمامی ارزش‌ها مانند عدالت، جوانمردی، شرافت، ظلم ستیزی تجلی یابد

و نیروهای مسلح در پیوند با اندیشه‌های والای امیرالمؤمنین (ع) بیشتر در خدمت مردم قرار گیرند. بنابراین ما وظیفه سنگینی در اشاعه، بسط، توسعه و واکاوی افکار و اندیشه نظامی حضرت علی (ع) داریم.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه؛ م: دشتی، قم: مشرقین، ۱۳۸۶.
- (۱۳۶۹)؛ آئین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران؛ تهران: نشر آجا.
- آقا محمدی، داود (۱۳۸۵)، گونه‌شناسی تهدیدات احتمالی ناشی از کاهش منزلت اجتماعی کارکنان؛ فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۲۲ سال هفتم شماره دوم، تهران: دانشگاه افسری امام علی (ع).
- آقا محمدی، داود (۱۳۸۹)؛ سیمای فرماندهی، مدیریت و رهبری؛ تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی (ع).
- اسلامی، مجتبی؛ درجاتی، حسین (۱۳۸۸)؛ امنیت در اسلام (مبانی و قالب‌های فکری)؛ فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، سال دوم، شماره دوم.
- آمدی، عبد الواحد، غررالحکم و دورالکلم، تهران، دانشگاه تهران، بی تا
- تسیحی، اکبر (۱۳۸۶)؛ مبانی اندیشه نظامی فرماندهی معظم کل قوا؛ تهران: انتشارات داف امام علی (ع).
- رسولی، حبیب‌الل (۱۳۸۹)؛ بررسی و نقد اصول جنگ در نهج البلاغه؛ فصلنامه مدیریت نظامی دانشگاه افسری امام علی (ع)، شماره سی و هفت؛ تهران: چاپخانه دانشگاه افسری امام علی (ع).
- رشیدزاده، فتح‌الله (۱۳۸۹)؛ تبیین اندیشه نظامی فرمانده کل قوا؛ فصلنامه مدیریت نظامی دانشگاه افسری امام علی، شماره سی و هفت؛ تهران: دانشگاه افسری امام علی.
- رضائیان، علی (۱۳۷۸)؛ مبانی سازمان و مدیریت؛ تهران: انتشارات سمت.

- رشید زاده، فتح الله (۱۳۸۷)؛ منش و رفتار فرماندهی جلد اول، دوم و سوم؛ تهران: دانشگاه افسری امام علی علیه السلام.
- عبدالکریم بن محمد یحیی قزوینی (۱۳۷۱)؛ بقاء و زوال در کلمات سیاسی امیرمؤمنان؛ به کوشش رسول جعفریان؛ قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴ق)؛ بحارالانوار جلد ۷۷، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ ق
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۷۷)؛ میزان الحکمه؛ تهران، دارالحدیث.
- میرکمالی، سید محمد (۱۳۸۵)، دانشگاه به عنوان سازمان یادگیرنده و دانش آفرین؛ مجموعه مقالات همایش رویکرد نودرآموزش عالی دانشگاههای افسری نیروهای مسلح؛ تهران: دانشگاه افسری امام علی.
- نرم افزار ولایت، بیانات و گفته های مقام معظم رهبری و فرمانده کل قوا به مناسبتهای مختلف
- نظامی پور، قدیر؛ مهری، عباس (۱۳۸۷)؛ نقش هوشمندی راهبردی در برنامه ریزی راهبردی دفاعی، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال نهم، شماره سی و پنج.